

ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume 5 Issue 6, Special Issue on Balkan Wars, p. 149-164, November 2013

Müttefik Almanya İle İhtilaf: Ermeni Meselesi A Dispute with Allied Germany: The Armenian Issue

Doç. Dr. Mustafa Çolak
Gaziosmanpaşa Üniversitesi - Tokat

Öz: Bu çalışma Alman arşiv belgelerini kullanarak Almanya'nın Ermeni meselesine bakışındaki değişimi kronolojik olarak incelemekte, zaman içerisinde Hristiyan din kardeşliğinin öne çıkarak Almanya'nın görüşüne hakim olduğunu tespit etmektedir. Ermeni Meselesinin uluslararası boyut aldığı Berlin Kongresi'nden (1878) günümüze kadar Türkiye ile Almanya, farklı boyutlarda da olsa, hep dostane ilişkilerini sürdürmüşlerdir. Sevk ve İskân Kararı'nın kanunlaşmış uygulandığı, Birinci Dünya Savaşı sürecinde Osmanlı Devleti ile Almanya aynı ittifak içerisinde yer alan "silah kardeşleri" idiler. Dolayısıyla Ermeni Meselesi söz konusu olduğunda, Almanya ile diğer Batılı devletlerin politikaları arasında farklılıklar olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Lepsius, Hans Barth, Almanya, Ermeni Meselesi, Alman Parlamentosu

Abstract: Relying on the German archival documents this study examines the chronological evolution of German official view on the Armenian question and argues that over the time Christian brotherhood approach came to fore and dominated the German view on the issue. From the Congress of Berlin (1878) where Armenian issue gained an international scope to present Turkey and Germany have always had friendly relations. When the law concerning Relocation and Settlement was promulgated and carried out during the First World War, the two governments were the so-called "brothers in arms". Thus, Germany had pursued a different policy than the other Great Powers on the Armenian question.

Keywords: Lepsius, Hans Barth, Germany, Armenian question, German Parliament

Giriş

Ermeni meselesi söz konusu olduğunda, Almanya'yı diğer Avrupa ülkelerinden farklı bir yere koymak gerektiği kanaatindeyiz. Zira Almanya, bir taraftan Sevk ve İskân Kararı'nın alındığı tarihte -Birinci Dünya Savaşı'nda- Osmanlı Devleti'nin müttefiki diğer taraftan da bugün Osmanlı Devleti'nin Ermenileri tehcire zorlamakla onları yok etmeyi planladığını savunan müttefik bir ülke konumundadır. Ayrıca Almanya, tarihinde Nazilerce işlenen ve "Holocaust" diye adlandırılan çoğu Musevi yaklaşık altı milyon insana soykırım uygulamış ve bunu kabul etmiş bir Avrupa ülkesidir. Bunların yanı sıra, Almanya'da yaklaşık 2,5 milyon Türkün yaşadığı ve Türkiye ile derin siyasi, kültürel, ekonomik ve tarihi bağlarının olduğunu da unutmamak gerekir. Almanya bugün Avrupa Birliği'nin siyasi ve ekonomik olarak en önemli ülkesidir. Bu durum Avrupa Birliği'ne üye olmak isteyen Türkiye için Almanya'yı daha da önemli kılmaktadır. Bu bağlamda Almanya'nın Ermeni Meselesi'ne bugün ve geçmişteki bakışı, politikaları Türkiye için önem arz ettiğini belirtmenin yanlış olmayacağı kanaatindeyiz. Biz bu çalışma çerçevesinde kronolojik sıra ile önce Ermeni isyanlarına, sonrada Sevk ve İskân Kararı'na Almanya'nın tepkisini ele alacağız. En son da Federal Alman

Parlamentosu'nun 2005 yılında, Ermeni Meselesi ile ilgili olarak aldığı kararı değerlendireceğiz.

1. “Türk Savun Kendini”: Ermeni Olayları ve Almanya

Bugün birçok Avrupa ülkesinin Ermeni meselesi ile ilgili görüşleri, diğer birçok faktörün yanı sıra, meselenin o ülkelere nasıl yansıdığı ve nasıl algılandığı ile ilgili olduğunu düşünmekteyiz. Ermeni Meselesinin doğuşundan itibaren Batı kamuoyuna ne şekilde yansıdığına biz burada bir Alman gazeteci-yazar olan Hans Barth'ın gözüyle değerlendirmeye başlayacağız. Hans Barth'ın önemi Ermeni olayların devam ettiği 1890'lı yıllarda Osmanlı Devleti'nde yaşamış ve o zamana tanıklık etmesinde yatmaktadır. Ayrıca Hans Barth, bugün Alman Parlamentosu'nun Türk- Ermeni barışını sağlamak için önem atfettiği ve Ermeni Meselesi'nin Alman kamuoyuna taşınmasında kilit bir rolü olan Johannes Lepsius hakkında önemli bilgiler vermektedir.

Hans Barth, 1898 yılında Leipzig'de basılmış olan *Türke, Wehre Dich* (Türk Savun Kendini) adlı eserinin birinci bölümü, “sekizinci haçlı seferi” başlığını taşımakta ve bu bölümde Ermeni meselesinin ortaya çıkışını ele almaktadır.¹ Barth bu bölümde, diğer bazı konuların yanı sıra, propagandist rahip Lepsius ve onun eseri hakkındaki düşüncelerini, Batı emperyalizminin Anadolu'daki menfaatleri doğrultusunda, Ermenileri aracı olarak kullanmalarını detaylı olarak anlatmaktadır. Ayrıca Ermenilerin isyan etmek ve terör faaliyetlerinde bulunmak için örgütlenmelerini, yer yer harekete geçmelerini de bu bölümde ele almaktadır. Bu eserde Barth, bir taraftan Ermeni meselesinin ortaya çıkışından itibaren Batılı devletlerin bu meseleye yaklaşımını “haçlı seferi” olarak nitelerken, diğer taraftan da Ermenilerin örgütlenmeleri ve faaliyete geçmeleri üzerinde durarak, Ermeni meselesinin doğuşunu anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Ermeni meselesinin ortaya çıkışını açıklamaya çalışırken Barth: “Ermeni toplumu, geniş bölgelere dağılmış, küçük bir azınlıktan, Türk Devleti'nin ortasında özel bir devlet kurma gibi akla durgunluk veren bir fikre saplanma hakkını kimden aldı?”² diyerek önemli bir soru sormakta ve cevabını yine kendisi“...(Ermeniler) Batılıların senaryosunu yazdığı bir komedide oynamak istediler. Böylece başlayan oyuna Ermenilerin çoğu katılmak zorunda

¹ Alman asıllı gazeteci-yazar Hans Barth, 1862'de Stuttgart'ta doğmuş, 1926'da Roma'da ölmüştür. İzmir'de bir süre pansiyonculuk yapmış, bu suretle Türkiye coğrafyasını ve Türk insanını yakından tanıma ve araştırma olanağı bulmuştur. O, İtalya'da üç Alman gazetesinin muhabirliğini de yapmış ve nüktedanlığı ile dikkatleri üzerine çekmiştir. Yapmış olduğu araştırma ve gözlemler sonucunda özellikle 1890'lı yıllardaki Ermeni olaylarını ve buna karşın Türk hoşgörüsü ve toleransını konu edinen makaleler yazmıştır. Bu makalelerinde Barth, 1890'lı yıllarında Osmanlı topraklarındaki Ermeni olaylarının iç yüzünü ortaya koymaya çalışmıştır. Bunu yaparken de savunduğu temel görüş, İngilizlerin Ermenileri kendi yayılmacı politikalarının bir aracı olarak keşfettikleri görüşüdür. Hans Barth'ın, “*Türke, wehre Dich!*” başlıklı, 1898 yılında Leipzig'de basılmış kitabı, Selçuk Ünlü tarafından “Türk Savun Kendini” başlığıyla 1988 yılında Türkçeye çevrilmiştir¹. Bu eserin ilk olarak 1896 yılında yayınlandığı ve daha sonra Almanya'da toplatılmış olduğu bilgisine ise Halil Cin tarafından yazılmış olan, Selçuk Ünlü'nün çevirisinin önsözünde rastlamaktayız. Geniş bilgi için Bkz. Mustafa Çolak, “Hans Barth'ın ‘Türk Kendini Savun’ Adlı Eserine Göre Ermeni Meselesinin Doğuşu ve Avrupa”, *Hoşgörüden Yol Ayırımına Ermeniler* (Yayına Hazırlayanlar: M. Metin Hülagu-Şakir Batmaz...), C. 3, Erciyes Üniversitesi – Nevşehir Üniversitesi II. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Sempozyumu (EUSAS-II), Erciyes Üniversitesi Yayını, Kayseri 2009, s. 233-251.

² Hans Barth, *Türk Savun Kendini* (Çeviren: Selçuk Ünlü), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1988, s.9.

kaldı... Fakat oynanan komediden daha sonra bir trajedi ortaya çıktı. Çünkü mert Osmanlı kendi ev sahipliği hakkını kullanarak oyunbozana gerekli dersi verdi... Bu ders sözde hümanizm açısından üzücü fakat tarihi Nemesis açısından haklı ve Ermenilerce çok hak edilmişti” diyerek vermektedir.³ Böylece Barth, Ermeni meselesinin çıkışını Batılı devletlerin bir oyunu olarak ortaya koyduğu gibi Ermenilerin de bu oyuna alet olmakla “trajik” bir durumun ortaya çıktığını savunmaktadır. Bu oyunu oynamakla Batılı devletlerin iç kamuoylarını hoşnut ettiklerini de Barth ayrıca belirtmektedir.

Barth’a göre, Avrupalı emperyalist devletler, bir Ermeni meselesi yaratmadan önce, Ermenistan’da böyle bir sorun yoktu. Ermeni halkının genelinde bağımsız bir devlet kurmak gibi en ufak bir düşünce yokken; son yıllarda (1898) görülen Ermeni hareketlerine kilisenin de karışması ile mesele son derece şeytani ve planlı olarak emperyalist devletler tarafından yönlendirildi. Özellikle İngiltere, Ermenilere büyük vaatlerde bulunarak, onları Türklere karşı tahrik etmek için temsilciliklerini ve misyonerlerini çekinmeden kullandı. İngiltere isyana teşebbüs eden Ermenileri cezalandırmaya çalışan Osmanlı Devletini ise, “zavallı Hıristiyanları” takip edip, cezalandırmakla suçlamış ve gerçekleri çarpıtmaktan çekinmemiştir.⁴ İngiltere’nin bu propagandasının sayesinde ki, Ermeni meselesi daha başlangıçtan itibaren Batı kamuoyuna “Anadolu Hıristiyanlarının meselesi” olarak girmiştir.

Barth, Ermeni meselesinin daha başlangıçtan itibaren Batı kamuoyuna yansıma şekline en güzel örnek olarak Johannes Lepsius’u vermektedir. Bugünkü Alman Parlamentosu da, 2005 yılında aldığı “Türkler ile Ermenileri Barıştırmaya Katkı Kararı”nda, Lepsius ve eserinden etkilenmiş olmalı ki, aşağıda tam metnin çevrisini vereceğimiz kararda ona ve eserine atıfta bulunmaktadır. Protestan bir Alman papazı olan Johannes Lepsius, Avrupa ülkelerinde Ermeni propagandası yapmak için kilisedeki görevinden ayrılarak, Berlin’de “Deutscher Hilfsbund für Armenien” (Ermenistan için Alman Yardım Derneği)ni kurmuş ve bütün mesaisini Ermeniler için propaganda yapmaya ayırmıştı. Ermenistan için Alman Yardım Derneği, Ermeniler lehine kamuoyu oluşturmak amacıyla, 1896 yılında Almanya’da Türkler aleyhine başlatmış olduğu kampanya ile özellikle kilise çevrelerinde rağbet görmüştür. Bu tarihten sonra Johannes Lepsius, Almanya’daki değişik Ermeni dernekleri çatısı altında faaliyetlerini sürdürmüş ve 1919 yılında Alman Dışişleri Bakanlığı’ndaki Ermeni meselesi ile ilgili bilgileri çarpıtarak Potsdam’da yayınlamıştır.⁵ Lepsius’un faaliyetleri, Avrupa ülkelerinde Ermeniler lehine kamuoyu oluşmasında etkili olacak ve çarpıtılarak yayınladığı belgeler Ermeni meselesi ile ilgili bilimsel çalışmalarda kullanılacaktır.

Lepsius’un Ermeni meselesi ile ilgili propaganda mahiyetinde bildiğimiz ilk eseri “Armenien und Europa” (Ermenistan ve Avrupa)dır ki, Barth kitabında bu eserden alaylı bir şekilde “Lepsiade” olarak bahsetmektedir.⁶ Lepsius’un bu eserine göre, Türkler Ermenileri

³ Barth, *a.g.e.*, s. 10.

⁴ Barth, *aynı yer.*

⁵ Johannes Lepsius ve Avrupa ülkelerindeki Ermeni propagandası hakkında geniş bilgi için bkz. Mustafa Çolak, “Kaynak Kritiği ve Tehcir Olayında Belge Tahrifatı –Johannes Lepsius Örneği- (üç belge ile birlikte)”, *Bulleten*, C. 66, S. 247 (Aralık 2002), s. 967-985; Selami Kılıç, “Ermeni Dostu Olarak Tanınan Bir Alman Din Adamı Dr. Johannes Lepsius”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XVII, S. 51 (Kasım 2001), s. 585-603; Cem Özgönül, *Der Mythos Eines Völkermordes*, Önel Verlag, Köln 2006.

⁶ Selami Kılıç, Lepsius’un bu eseri hakkında şunları yazmaktadır: “Adı geçen kitabının önsözünden başlayarak sayfalar boyu garip iddialarda bulunan ve bu iddialarını belgelendirme gereksinimi duymayan Lepsius, bu anlamsız ve saçma iddialarının yanı sıra Türkiye ve Türkler hakkında oldukça ağır ithamlarda bulunmaktadır. İngilizce ve Fransızca’ya da çevrilen söz konusu kitabın daha önsözünden, yazarın konuya yaklaşımının kasıtlı olduğu ve tarihi gerçeklerin çarpıtıldığı, asılsız ve

yalnız öldürmekle kalmıyor, yaralılara işkence ediyor, ateşe atıyor, derilerine iğne batırıyor, 50'şer kişilik gruplar halinde ateşe atıyordu. Her türlü dehşet verici, menfi işkence yöntemleri Türkler tarafından Ermenilere uygulanıyordu. Hatta öyle ki: "... (Ermenilerin) Gözlerini oymak burun ve kulaklarını kesmek de ziyafetin bayram spesiyalitesi..." idi.⁷ Barth'a göre, "...Muhakemeden yoksun, son derece aptal ve cahil bir toplumun bile inanamayacağı..."⁸ bu yalanlar Avrupa ülkelerinde Ermeniler lehine kamuoyunun oluşmasında etkili oluyordu.

Lepsius, Anadoludaki Ermeni olaylarını Almanya'ya ve Avrupa ülkelerine aktarırken Ermenileri "kuzular gibi suçsuz", "en ufak bir tahrike yeltenmeyen", "mazlum Hıristiyanlar" olarak gösteriyor, Türkleri ise tam aksine, "Ermenilerin kökünü kurutmaya çalışan", "Ermenilerin kesilmesini bir bayram olarak algılayan" "kana susamış" kişiler olarak lanse ediyordu. Lepsius'a göre: "Her Müslüman hükümete karşı itaat ve bağlılığını ispat etmek üzere kendisine dost Hıristiyanları öldürmekle yükümlü(ydü)".⁹ Bu ifadelerden de anlaşılacağı gibi, Lepsius'un Avrupa kamuoyunu etkilemek için takip ettiği en önemli yol, Ermeni meselesini bir "Hıristiyan meselesi" olarak göstermeye çalışmasıdır. Hâlbuki bu tarihlerde Osmanlı Devleti'nin ayrılıkçı olmayan ve teröre yeltenmeyen Hıristiyanlara karşı herhangi bir yaptırım söz konusu değildi. Lepsius, bilinçli bir şekilde Ermeni meselesini bir Hıristiyan meselesi şeklinde göstererek, Osmanlı Ermenileri ile "din kardeşi" olan Avrupa kamuoyundan daha fazla destek almayı amaçlamıştır.

Lepsius'un düşünce dünyasını ve onun Osmanlı Devleti'ndeki "Ermeni Olaylarına" bakışını Barth özetle şöyle ifade etmiştir: "...Türk olan her şeye karşı, vahşi, körü körüne acımasız bir kin; asil, sabırlı Ermeniler için ise, patolojik sempati çocuksu saf bir cehalet ve müsamahanın yanı sıra katliamın politik, ahlaki ve sosyal sebeplerinin tamamen ört bas edilmesi ve keyfi, sahte vahşet olaylarının sunulması...".¹⁰ Lepsius'un Türklere karşı duyduğu nefret o kadar ileri derecededir ki, Türklerin artık ıslah olamayacaklarını düşünerek "Allah'ım onları bağışla ne yaptıklarını bilmiyorlar"¹¹ diyerek, iflah olmaz Türkleri Allah'a havale etmektedir. Böylelikle Lepsius, bir taraftan kendisinin saf, temiz bir dindar olduğunu ortaya koymaya çalışırken diğer taraftan da "kana susamış" Türkler ile ancak Allahın baş edebileceğini vurgulamaya çalışmıştır.

Burada Johannes Lepsius örneğini Almanya ölçeğinde ele aldık. Aslında benzer durumlar diğer Avrupa ülkelerinde de mevcuttur. Zira Osmanlı Devleti'ndeki Ermeni olayları ile ilgili Batı'ya ulaşan bilgi kaynakları, baştan beri problemlili ve objektif değildi. Almanya'da bunun farkında olan kişiler de mevcuttu. Örneğin II. Abdülhamid dönemi Ermeni olayları ile ilgili olarak Yüzbaşı Norman, bu konuya dikkat çekerek şu ifadeleri kullanmaktaydı: "Şimdiye kadar olayları, sadece Ermenilerin anlattığı ve İngiliz dostlarının heyecan çılgınlıkları ile süslediği şekilleriyle duyduk. Henüz Osmanlıların savunmasını dinlemedik. Katliamı, yağma ve kadınlara tecavüz hikâyelerini bıkcıya kadar işittik. Fakat bunların hiç biri bir tek Avrupalı görgü tanığı tarafından doğrulanmadığı gibi, İngiltere'de Anadolu'daki olayların, farkında olmadan desteklediği yaygın bir anarşist hareketin doğrudan sonucu olduğunu henüz

inanılması güç bir takım söylentilere yer verildiği kolaylıkla anlaşılmaktadır". Bkz. Selami Kılıç, *Ermeni Sorunu ve Almanya, Türk-Alman Arşiv Belgeleriyle*, Kaynak Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2007.

⁷ Barth, a.g.e., s. 16.

⁸ Aynı yer.

⁹ Aynı yer.

¹⁰ Barth, a.g.e., s. 15.

¹¹ Barth, a.g.e., s. 15.

fark etmiş değildir” diyerek, Ermeni olaylarının bir başka Avrupa ülkesi olan İngiltere’ye yansıma şeklini özetlemektedir.¹²

Birinci Dünya Savaşı başladığında, Lepsius’un, Alman kilise çevrelerinin ve muhafazakâr Alman politikacılarının çabaları sonucu, Almanya’da önemli bir “Ermeni lobisi” oluşmuştu. Bunun en önemli göstergesi savaş başladıktan kısa bir süre sonra Ermenilerden Alman Dışişleri Bakanlığına gelen bir tekliftir: Daha Sevk ve İskân Kararı çıkarılmadan önce, 4 Ocak 1915’te bir Ermeni Patriği, Alman İmparatorluk Meclisi’nin nüfuzlu üyelerinden Matthias Erzberg aracılığıyla, Alman Dışişleri Bakanlığı’na ilginç bir yazı göndermiştir.¹³ Bu yazıda, önce Osmanlı Devleti sınırları içerisindeki Ermenilerin o günkü durumlarından bahsedilmiş, daha sonra ise bir Ermeni-Alman yakınlaşmasının Alman İmparatorluğu’na sağlayacağı faydalar sıralanmıştır. Buna göre, Kafkas Cephesi’nde Türklerle Ruslar arasında devam eden savaşı, Ermenilerin sempati gösterdiği taraf kazanacaktır. Ayrıca Türklerin, Kafkas Cephesi’nde Rusları mağlup etmelerinin etkisinin İttifak Devletleri orduları üzerinde büyük yankısının olacağı da muhakkaktı. Eğer Ermenilerin Kafkas Cephesi bölgesindeki ayaklanma durumları ortadan kaldırılır ve bu bölgedeki Ermeni ayaklanmalarını bastırmak üzere bulunan Osmanlı askerî birlikleri de Suriye ve Mısır’a kaydırılırsa, Almanya’nın kendi cephelerindeki durumu da hafifleyecektir. Bütün bunlar için Ermeni isteklerinin yerine getirilmesi ve Ermenilerin Osmanlı Devleti’ni desteklemeleri sağlanmalıydı.

Bu belgeye göre, meşhur ihtilâlcı Antranik komutasında sadece Ermenilerden oluşan bir tabur Osmanlı-Rus sınırında Türklere karşı savaşmakta, Fransız ordusunda çok sayıda Ermeni bulunmakta ve Ermenilerin çoğu İtilaf Devletleri’ni desteklemekteydi. Bu durumda, Ermenilerin sempatisini ve askerî gücünü İttifak Devletleri tarafına çekebilmek Almanya’ya önemli kazançlar sağlayacaktı. Bunun için de Ermeni Patriği Almanya’ya şu teklifte bulunuyordu. Alman İmparatorluğu’nun destek vereceği ve Osmanlı Devleti’nin himayesinde olacak, başında da İtalyan soylularından bir prensin bulunacağı bir beylik (Fürstentum) kurulmalı. Bu beylik Ermenilerin çoğunluğunun oturduğu Doğu Anadolu’da değil, Kilikya toprakları üzerinde teşkil edilmeliydi. Çünkü hem o günün şartlarında Doğu Anadolu’da bir beylik kurmak zordu, hem de Ortaçağdaki, 10-14. yüzyıllardaki son Ermeni Krallığı da bu topraklar üzerinde kurulmuştu. Bu şekilde Ermeni Beyliği’nin kurulmasıyla birlikte bütün Ermeniler artık Rusya veya Fransa’ya hizmet etmek yerine bütün güçleriyle yeni devletlerinin organizasyonu, dolayısıyla İttifak Devletleri’nin faydasına uğraşacaklardır. Ayrıca bu sayede İtalya’nın Almanya’ya saldırması önlenecektir. Böylece Patrik, Kilikya bölgesinde bir Ermeni prensliğinin kurulması için Almanya’nın aracı olmasını istiyor ve bunun Almanya’ya sağlayacağı menfaatleri sıralıyordu.

Sonuç olarak, Osmanlı Devleti daha Sevk ve İskân Kararını çıkarmadan önce Almanya’da, “Hristiyan, mazlum” Osmanlı Ermenileri lehine bir önyargı oluşmuştu. Bu önyargının ortaya çıkmasında, Protestan misyonerlerinin önemli katkıları vardır. Misyonerlerin bilgi kaynakları ise genellikle kendi dinlerine veya mezheplerine çekmeye çalıştıkları Ermenilerdi. Bu bağlamda, Osmanlı Devleti’ndeki Ermeni olayları hakkında Almanya’ya ulaşan bilgilerin tamamı Ermeniler üzerinden olduğunu söylemek mümkündür. Bilgi kaynakları Ermenilerden oluşan Önemli Alman Protestan misyonerlerden biri de Johannes Lepsius’du. Lepsius’un özellikle üzerinde durduğu hususlardan biri, Avrupa ve Almanya’da Ermeni meselesini, “mazlum Hristiyan Ermenilerin kıyımı” şeklinde anlaşılmasını sağlamaktı.

¹² Bkz. Ramazan Çalık, *Alman Kaynaklarına Göre II. Abdülhamid Döneminde Ermeni Olayları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000, s. 158.

¹³Bkz. Politisches Archiv des Auswärtiges Amt (PA-AA), *Der Weltkrieg*, 11d secr., Bd. 3. Eine Lösung der armenischen Frage, Konstantinopel, 04. 01. 1915.

Lepsius, bu noktada başarılı da olmuştur. Dolayısıyla Ermeni meselesi daha başlangıcından itibaren Alman kamuoyuna “din kardeşliği” şablonu içinde sunulmuş ve taraflı olarak propaganda edilmiştir.

3. İttifak İçerisinde Bir İhtilaf: Sevk ve İskân Kararı ve Almanya

Osmanlı Vükela Meclisi tarafından Mayıs 1915’de Sevk ve İskân Kararı alındığında ve tehcir uygulanmaya konulduğunda Osmanlı Devleti ile Alman İmparatorluğu iki müttefik olarak Birinci Dünya Savaşı’nda aynı safta savaşıyorlardı. Dolayısıyla Almanya, bir taraftan iç kamuoyunun baskısıyla “tarihin ilk Hıristiyan halklarından biri olan Ermeniler” için endişelenirken, diğer taraftan da ihtiyaç duyduğu müttefik Osmanlı Devleti’ni savaş sürecinde yanında tutmaya çalışıyordu. Bu bağlamda tehcir başladıktan sonra Almanya, Osmanlı Devleti’ndeki Ermeniler konusunda iki yönlü bir politika takip etmiştir. Bir taraftan Osmanlı Devleti’ni bu savaşta kendi saflarında tutmaya çalışırken, diğer taraftan da İtilaf Devletleri’nin, Osmanlı Devleti’nin “Ermenileri toptan yok etme” (Völkermörd) faaliyetlerine Almanya’nın destek verdiği propagandasına karşı kendini savunmaya çalışmıştır. Zira İtilaf Devletleri, Osmanlı ordusunda görevli Alman subayların, savaş esnasında Antep, Urfa ve Muş dolaylarında Ermenileri kurşuna dizdiklerini ve masum Ermeni halkını öldürdüklerini iddia ediliyorlardı. Aynı şekilde savaşın sonuna kadar Avrupa kamuoyunda ve Türk halkı arasında, Alman İmparatorluğu’nun Ermeni meselesinde Türklerle beraber hareket ettiği hatta Ermenilerin tehcir edilmesinde Almanya’nın Osmanlı Devleti ile hemfikir olduğu kanaati yaygındı.¹⁴

Avrupa ve Türk kamuoyu bu düşüncelerinde haksız da değillerdi. Zira Alman Büyükelçisi Wangenheim, 4 Temmuz 1915’te, Osmanlı Dâhiliye ve Hariciye Nezaretlerine bir memorandum göndererek, Osmanlı Devleti’nin Doğu Anadolu’da Ermenilere karşı almış olduğu askerî tedbirleri desteklemeye devam ettiklerini bildirmiştir. Ancak Wangenheim, İtilaf Devletleri’nin menfi propagandalarına engel olmak içinde, suçlular ile suçsuzların iyi ayırt edilmesi gerektiğini de ifade ediyordu. Bu bağlamda Wangenheim: “sadece askeri cephelere zarar veren ve ayaklanma çıkartan Ermenilerin tehcir edilmesini, Anadolu içlerindeki Ermenilerin tehcire zorlanmamasını, Almanya’nın ancak bu şartlarda Osmanlı Devleti’ne destek vereceğini” hem Osmanlı Devleti yetkililerine hem de Alman Dışişleri Bakanlığı’na 7 Temmuz 1915’de yazıyordu.¹⁵

Almanya, özellikle Ermenilerin tehciri konusunda Almanya ile Osmanlı Devleti’nin hem fikir olduğu yönündeki İtilaf Devletleri propagandasına karşı önlemler almaya çalışıyordu. İstanbul’daki Alman Büyükelçiliğinden Hohenlohe, Dışişleri Bakanlığına yazdığı 12 Ağustos 1915 tarihli bir raporda, Türk halkı arasında, Ermenilerin tehciri konusunda Almanya ile Osmanlı Devleti’nin hemfikir olduğu düşüncesinin yaygın olduğunu yazıyordu. Hohenlohe, Bunun doğru olmadığını anlatılması için Anadolu’daki Alman Konsolosluklarına emir verdiğini, konsoloslukların da Alman subay, din adamları ve diğer yetkililere bunu bildireceğini, ifade ediyordu.¹⁶

¹⁴ Geheimes Staatsarchiv preussischer Kulturbesitz-Berlin (GStA), *Gesandtschaft in Hamburg*, Nr. 369, s. 130 – 133.

¹⁵ PA-AA, *Türkei 183*, Bd. 37, R 14086, Pera, den 7. Juli 1915.

¹⁶ GStA, *Gesandtschaft in Hamburg*, Nr. 369, s. 130 – 133.

Aynı şekilde Birinci Dünya Savaşı esnasında Alman Dışişleri Bakanlığı'nda Osmanlı topraklarındaki propaganda işlerinden sorumlu olan Max Freiherr von Oppenheim¹⁷, 29 Ağustos 1915'de Şam'dan Alman şansölyesi von Bethmann Hollweg'e yazdığı on bir sayfalık bir raporunda, Osmanlı IV. Ordu bölgesini gezdiğini ve Cemal Paşa ile görüştüğünü belirterek, Cemal Paşa'nın kendisine Ermeni meselesi hakkında bilgi verdiğini bildirmekteydi. Oppenheim, kendisinin de Cemal Paşa'ya, Ermeni meselesi ile ilgili ileride doğabilecek şikâyetlere karşı, Osmanlı Devleti'nin tehcirden dolayı çıkan aksaklıkları gidermek amacıyla aldığı önlemleri dikkatli bir şekilde belgelemesi ve bu belgeleri iyi koruması gerektiği tavsiyesinde bulunduğunu yazmaktaydı.¹⁸ Dolayısıyla Alman Dışişleri Bakanlığı, Ermeni meselesinin İtilaf Devletleri için propaganda malzemesi olabileceği öngörüsünde bulunuyor ve bunun için önlemler alınmasını tavsiye ediyordu.

Oppenheim aynı raporunda Adana-Halep ve Şam arasında tehcire tabi tutulmuş Ermeniler gördüğünü de yazmaktaydı. Bunların gruplar halinde ve her yaşta olduklarını, jandarma tarafından korunduklarını, hiç kimsenin yaya olmadığını, at, deve veya trenlerle gittiklerini, ancak tren seferlerinin düzenli olmadıklarını da bildirmekteydi¹⁹. Bu bağlamda Oppenheim'ın raporunda, tehcirin haklı sebeplere dayandığını ve eldeki imkânların tamamı kullanılarak sorunsuz gerçekleştirilmeye çalışıldığını görmekteyiz.

Öte yandan Birinci Dünya Savaşı esnasında Almanya'nın Kafkas Cephesi'nde bulunan ve Ermeni olaylarına tanıklık eden Lois Mosel, 22 Mart 1915 tarihli raporunda; Osmanlı toprakları üzerindeki Ermenilerin iyi organize olduklarını ve hemen hemen hepsinin bu savaşta Rusların galip gelmesi için çalıştıklarını yazıyordu. Mosel'e göre, Osmanlı Kafkasyasındaki Ermeniler, Ruslardan silah ve para yardımı alıyor ve Rus saflarında savaşıyorlardı. Rus ordusuna katılmayanların ise çeteler kurarak, Sivas ile Erzurum arasındaki Osmanlı posta hizmetini gören birliklere saldırıyorlardı. Bu yolla gerçekleştirdikleri soygunlarla hem zengin oluyor hem de cepheye zarar veriyorlardı. Mosel, Osmanlı Devleti ne yaparsa yapsın Ermenilerin bu savaşta Osmanlı Devleti tarafında yer almayacakları kanısını da bu raporunda belirtiyordu.²⁰

¹⁷ Max Freiherr von Oppenheim (1860-1946), diplomat ve arkeolog. 15 Temmuz 1860'ta Köln'de doğdu. 1891 yılından itibaren İspanya, Fas, Suriye, Irak, Anadolu ve İç Afrika'ya birden fazla araştırma gezileri yaptı. 1896-1910 yılları arasında Kahire'deki Alman Konsolosluğu'nda ataşe sıfatı ile bulundu. Kayzer II. Wilhelm'in İngiltere ve Rusya'ya karşı Müslüman halklara ve "panislam" ideolojisini kullanma düşüncesinin oluşmasında Oppenheim'ın Alman Dışişlerine veya bazen de Başbakanına göndermiş olduğu raporların büyük tesiri olmuştur. 1911-1913 yılları arasında ve savaştan sonra Telaviv'de yapılan arkeolojik kazıları yürüttü. 2 Ağustos 1914'te, Osmanlı Devleti ile Almanya arasındaki gizli anlaşmanın imzalandığı gün, hemen Alman Dışişleri Bakanlığı'nda tekrar göreve alındı. Savaş sırasında İslâm ülkelerine yönelik propaganda faaliyetlerini yürütecek kurum olan "Nachrichtenstelle für den Orient" i kurdu ve belli bir süre başkanlığını yaptı. Başlangıçta sadece bir çeviri bürosu olan "Nachrichtenstelle für den Orient", zamanla çalışma alanını geliştirerek, Almanya'daki esir kamplarında bulunan Müslüman subay ve askerler arasında propaganda yapma işini de üstlendi. Bu maksatla gazete ve dergiler çıkartıyor ve ayrıca Alman ve Osmanlı ajanlarıyla birlikte Müslüman halkı İtilaf Devletleri'ne karşı ayaklandırmaya çalışıyordu. Arap ülkelerini çok iyi tanıyan ve mükemmel derecede Arapça bilen Oppenheim'ın İslâm ülkeleri ve arkeoloji üzerine çok sayıda eseri mevcuttur. Von Oppenheim hakkında geniş bilgi için bkz. Wilhelm Treue, "Max Freiherr Von Oppenheim. Der Archäologe und die Politik", *Historische Zeitschrift* 209 (1969), s.37-74.

¹⁸ PA-AA, *Türkei 183*, Bd. 38, R 14087, Damaskus, 29. August 1915.

¹⁹ Aynı Belge.

²⁰ PA-AA, *Der Weltkrieg Nr. 11d*. Die armenische Bewegung. 22 März 1915.

Yine aynı şekilde, Alman Büyükelçisi Graf Wolff - Metternich 29 Kasım 1915’de, von Oppenheim’den aldığı rapora göre, Urfa’daki Ermenilerin Türk jandarma birliklerine ateş açtıkları, Türk ve Müslüman ahaliye zarar verdikleri ve bir Amerikan misyonerini rehin aldıklarını yazmaktaydı.²¹

Bu nedenlerden dolayı Almanya, İtilaf Devletleri ile Amerika Birleşik Devletleri’nin Türkiye’de bir Ermeni soykırımı olayının (massacres) yaşandığı iddialarını samimi bulmuyordu. Çünkü Almanya, İtilaf Devletlerinin bu savaşta sivil ve savaş esiri Almanlara her türlü mezalimi yaptıklarını ve dolayısıyla ne İtilaf Devletleri’nin ne de tarafsız devletlerin Almanya’yı Ermeni meselesinden dolayı suçlamaya hiçbir hakkı olmadıklarını savunuyordu. 10 Temmuz 1916 tarihli bir raporunda, Almanya’nın İstanbul Büyükelçisi Wolff-Metternich “İngiltere, Fransa ve Rusya Birinci Dünya Savaşı boyunca Alman sivil ve savaş esirlerine sayısızca zalimlikler yaptı ve yapıyor; bunların hiçbiri bir İtilaf Devleti tarafından bir diğer İtilaf Devleti’ne karşı baskı aracı olarak kullanılmadı. İnsan haklarını ayaklar altına alan İtilaf Devletleri, kendi basınlarında da aynı şekilde sessiz kalmaktadırlar”²² derken hem İtilaf Devletleri’nin sivil halka ve savaş esirlerine nasıl davrandıklarını ortaya koyuyor ve hem de müttefiki oldukları Osmanlı Devleti’nin Almanya tarafından baskı altına alınmasının doğru olmayacağını belirtiyordu.

Öte yandan, Alman Kiliselerinin desteğini almış ve Almanya’da belli bir Kamuoyu oluşturmuş olan, yukarıda da bahsi geçen, Johannes Lepsius, Almanya’nın Ermeniler yanında ağırlığını koyması için çaba sarf ediyordu. Nitekim Lepsius, 29 Temmuz 1915 tarihli raporunda esas itibarıyla Ermeni olaylarını ele almak istiyor, ancak sözü sürekli Osmanlı himayesindeki Hristiyanlara getirerek, İttihat ve Terakki yöneticilerinin Osmanlı topraklarındaki bütün Hristiyanları ya öldürerek ya da göçe zorlayarak yok etmek istediklerini, bunun İngilizlerin uydurduğu bir yalan olmayıp gerçek olduğunu yazıyor ve Alman kamuoyunun bu şekilde aydınlatılmasını Alman İmparatorundan talep ediyordu²³. Böylece Lepsius, hep yaptığı gibi, Osmanlı toprakları üzerindeki Ermeni olaylarını bir Hristiyan-Müslüman çatışması şeklinde göstererek, müttefik Almanya’nın Osmanlı Devleti üzerinde baskı kurmasının daha yerinde olacağını düşünüyordu.

Alman Dışişleri Bakanlığı’nda von Rosenberg’e, Potsdam’dan yazdığı başka bir yazısında ise Lepsius, Ermenilerin bu savaşta Almanya ve Osmanlı Devleti’nin yanında yer almaları için Alman Dışişleri Bakanlığının aracılık etmesini istiyordu. Lepsius’a göre, Osmanlı Devleti’nin tutukladığı Ermeni komitacılarından 120 kişinin serbest bırakılması ve tehcirin durdurulması karşılığında Ermenilerde Van’da Türk ordusuna karşı vermiş oldukları savaşa son vereceklerdi. Aksi takdirde Ruslara yardım ederek Bitlis ve Muş’unda işgal edilmesini sağlayacaklardı. Lepsius’a göre, Osmanlı Ermenileri, Osmanlı himayesini Rus himayesine tercih ediyorlardı. Ermeniler Ruslar için savaşmıyorlardı. Onlar Kürt baskınlarına karşı güvenliklerini sağlayabilmek için savaşıyorlardı. Onun için Ermeni istekleri, Osmanlı Devleti tarafından yerine getirilebilirse, Ermeniler Alman-Osmanlı çıkarlarının yanında yer

²¹ Bkz. GstA, Berlin, Gesandtschaft in Hamburg Nr. 369, ss. 186-190.

²² Bu raporun devamında “...iddia edildiği gibi, suçlu zanlı olan halk gruplarına nasıl acımasızca davranılacağını Türkler bizden değil, tam tersine düşmanlarımızdan (İtilaf Devletleri) öğrendiler...” diyerek, İtilaf Devletleri’nin savaş esirlerine ve sivil halka yaptıkları zulmün Osmanlı Devleti tarafından da bilindiğini ve "Ermeni meselesinde Almanya’nın harcadığı bütün çabalar, Osmanlı Devleti tarafından, İtilaf Devletleri’nin bu tutumu örnek gösterilerek boşa çıkartılmaktadır” denilmektedir. Bihl, *a.g.e.*, C. I, s. 176.

²³ Bundesarchiv (BA), Berlin, Auswärtiges Amt (AA), Nr. 2458/9, Potsdam, den 29 Juli 1915.

alacaklardır. Bu nedenle de, Alman Dışişleri Bakanlığı'nın Osmanlı Devleti nezdinde girişimde bulunmasını istiyordu.²⁴

Lepsius'a paralel olarak Almanya'nın Merkez Katolik Komitesi 29 Ekim 1915'te, Protestan Kilisesi'nin 50 ileri geleni de 15 Ekim 1915'te Alman İmparatorluk Başbakanı von Bethmann- Holweg'e başvurarak, Osmanlı Devleti'ndeki Ermeniler konusunda Almanya'nın girişimde bulunmasını istediler. Alman Başbakanı: "Hükümet bugüne kadar yapmış olduğu gibi, bundan sonra da nüfuzunu Hıristiyan halkların dinleri yüzünden baskı ve zulme uğramamaları için kullanmayı başlıca görevleri arasında sayacaktır. Bu temel cümleden de anlaşılacağı gibi, Alman Hıristiyanları, açıkladıkları kaygı ve isteklerin göz önünde bulundurulması için elimden gelen her yardımı yapacağıma güvencilerim"²⁵ diyerek diplomatik bir dille Ermenilerin, İtilaf Devletleri'nin propagandalarında kullandıkları gibi dinleri yüzünden değil, siyasal davranışları yüzünden Osmanlı Devleti'nde problem olduklarını belirtmekteydi.

Yukarıda örneklerini verdiğimiz diplomatik belgelerden de görüleceği gibi Almanya bir taraftan tehciri gerekli görünürken, diğer taraftan da İtilaf Devletleri'nin propagandalarından kendisine gelecek zararları önlemek amacıyla Osmanlı Devleti'ne diplomatik tepkilerde bulunuyordu. Bu bağlamda Wangenheim'dan sonra İstanbul'da görev yapan Alman büyükelçilerinin tehcir edilen Ermenilerin durumlarına yönelik diplomatik tavırlarının giderek sertleştiğini görmekteyiz. Hohenlohe 11 Ağustos'ta yazılı olarak, Wolff-Metternich 9 Aralık'ta Sait Paşa ve 18 Aralık'ta da Talat Paşa ile yapmış olduğu görüşmelerde ve Neurath Kasım ayı içerisinde Osmanlı Devleti'nin Ermeni politikasını protesto etmişlerdir. 4 Temmuz ve 9 Ağustos memorandumlarına 22 Aralık 1915'te cevap veren Osmanlı Devleti, Alman istek ve iddialarının kabul edilemez olduğunu bildirmiştir.²⁶ Wolff-Metternich'in Ocak, Şubat ve Mayıs 1916'da Talat Paşa ve Halil Bey ile yapmış olduğu görüşmeler ve Alman İmparatorluk Meclisi üyelerinin girişimleri de Osmanlı Devleti tarafından ilgi görmemiştir.²⁷

Sonuç olarak şunu diyebiliriz: Sevk ve İskân Kararı alınıp uygulanmaya başlandığında Almanya, meseleye kendi çıkarları açısından bakmış ve öyle değerlendirmiştir. O dönemde Alman çıkarları bir taraftan Osmanlı Devleti ile ittifakı devam ettirmek, diğer taraftan da tehcirden dolayı İtilaf Devletleri'nin kendisine yönelttiği suçlamalar cevap vermeyi gerektiriyordu. Kaldı ki, Alman İmparatorluğu içerisinde Ermeni meselesi konusundaki düşünceler çokta homojen değildi. Alman Dışişleri Bakanlığı yetkilileri, Sevk ve İskan Kararı'nın uygulanmasını tasvip etmez iken, Osmanlı Devleti'nde tehcir bölgesinde görev yapan Alman subayların çoğu, Sevk ve İskan Kararı'nı gerekli görmüşlerdir.²⁸

²⁴ PA-AA, *Türkei 183*, Bd. 38, R 14087, Potsdam, 22.6.1915.

²⁵ Yusuf Hikmet Bayur., *Türk İnkılabı Tarihi., 1914-1918 Genel Savaşı, 1915-1917 Vuruşmaları ve Bunların Siyasal Tepkileri*, C. III Kısım III , Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s. 45.

²⁶ Wolfdieter Bihl, *Die Kaukasus-Politik der Mittelmächte. Ihre Basis in-der Orient-Politik und Ihre Aktionen 1914-1917*, C. I, Hermann BöhlauNachf., Wien-Köln-Graz 1975, s. 175.

²⁷ Bihl, *a.g.e.*, C. I, s. 176.

²⁸ Bu Alman subaylarının bir kısmı savaştan sonra anılarını yayınlamış ve bu anılarında Ermeni tehcirine de yer vermişlerdir. Bkz. Felix Guse, *Die Kaukasusfront im Weltkrieg*, Leipzig 1940. Hans Guhr, *Als türkische Divisionskommandeur in Kleinasien und Palästana*, Berlin 1937, s. 82 vd. Albert Hopman, *Das Kriegstagebuch eines deutschen Seeoffiziers*, Berlin 1925. s. 178-179. Walter Nicolai, *Geheime Mächte Internationale Spionage und ihre Bekämpfung im Weltkrieg*, Leipzig 1924, s. 91, 93. Freiherr von der Goltz, "Die spionage in der Türkei", *Die Weltkriegsspionage*, Münih 1931, s. 503-504. Max Freiherr von Oppenheim, *Die Nachrichtensaal-Organisation und die Wirtschaftliche Propaganda in der Türkei*, Berlin 1917.

4. Alman Parlamentosu'nun Türkler ile Ermenileri Barıştırma Girişimi

Ermeni meselesi diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, Almanya'da da güncelliğini korumaktadır. Alman Hıristiyan Demokrat ve Hıristiyan Sosyal Demokrat Partileri (CDU/CSU)'nin 22 Şubat 2005 tarihli "Ermenilere karşı 24 Nisan 1915'de başlayan sürgün ve katliamların 90. yıldönümünü anma –Almanya, Türkler ve Ermenilerin birbirlerini affetmelerine katkı sağlamalıdır" başlıklı önergesi ile 1915 olaylarını, Alman Federal Parlamentosuna taşımışlardır. Önergenin altında 22 Alman Federal milletvekilin yanında, bugünkü Alman şansölyesi (başbakan) olan Dr. Angela Merkel'in de imzası bulunuyordu. Böylece 1965 yılında Uruguay ile başlamış olan ve günümüze kadar sayıları artarak devam eden, Ermeni halkının 1915'de Osmanlı Devleti tarafından soykırıma maruz kaldığını kabul eden parlamentolara, Alman Federal Parlamentosu da katılmak için ilk adımı atmış oluyordu.

CDU/CSU'nun yukarıda bahsi geçen önergesini, Alman Federal Parlamentosu 21 Nisan 2005 tarihinde 172. oturumunda saat 9.00'dan itibaren görüşmeye başladı. Görüşmeler esnasında o dönem parlamentoda grubu bulunan, Hıristiyan Demokrat ve Hıristiyan Sosyal Demokrat (CDU/CSU), Sosyal Demokrat (SPD), Hür Demokrat (FDP), Birlik 90/Yeşiller (BÜNDNIS 90/ DIE GRÜNEN) partileri adına konuşmalar yapıldı. Konuşmalar esnasında, Osmanlı Devleti'nin 1915'de sadece yüz binlerce Ermeniye değil, Arami ve Keldani gibi çok sayıda Hıristiyanı sürgüne ve ölüme gönderdiği, Alman politikacıları tarafından dile getirildi. Dolayısıyla Alman Parlamentosundaki her parti, kendi siyasi görüşleri doğrultusunda düşüncelerini beyan ettiler. Sonuçta parlamentoda mevcut bütün partilerin desteği ile 15 Haziran 2005'te "1915 yılında Ermenilerin tehcir ve katledilmesini hatırlama ve anma – Türkler ve Ermeniler arasında barışın sağlanmasına Almanya katkıda bulunmak zorundadır" başlığını taşıyan önerge kabul edildi.

Alman Parlamentosu, yukarıda bahsettiğimiz, 21 Nisan 2005 tarihli oturumundan, sonra, tartışmaların devamı ve bütün partilerin üzerinde uzlaşa sağladığı bir karar metninin ortaya çıkarılması için meseleyi alt komisyonlara havale etmiştir. Alt komisyonlarda hazırlanan ve 15 Haziran 2005 tarihinde de parlamentoda temsil edilen bütün partilerin desteği ile kabul edilen karar, "1915 yılında Ermenilerin tehcir ve katledilmesini hatırlama ve anma – Türkler ve Ermeniler arasında barışın sağlanmasına Almanya katkıda bulunmak zorundadır" başlığını taşıyordu. Alman Parlamentosu'nun bu kararının "Türkler ve Ermeniler arasında barışın sağlanmasına" katkıda bulunacak nitelikte olup olmadığını değerlendirmeden önce, kararın Türkçe çevirisini vermenin burada gerekli olduğuna inanmaktayız. Kararın Türkçe çevirisi aşağıdaki gibidir:

1915 YILINDA ERMENİLERİN TEHCİR VE KATLEDİLMESİNİ
HATIRLAMA VE ANMA – TÜRKLER VE ERMENİLER ARASINDA
BARIŞIN SAĞLANMASINA ALMANYA KATKIDA BULUNMAK
ZORUNDADIR

Alman Parlamentosu karara bağlamak istiyor:

Birinci Dünya Savaşı öncesinde ve esnasında Ermeni halkının yaşadığı şiddet, ölüm ve sürgünü yâd etmek için Alman Parlamentosu saygıyla eğilir. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Gençtürkler hükümetinin, Anadolu'daki

Ermenilerin neredeyse tamamını yok etmeye yönelik cürümlerini esefle karşılamaktadır. Ayrıca, Ermenilerin organize bir şekilde tehcir edildiğini, yok edildiğini farklı kaynaklardan haber alan Alman İmparatorluğu'nun yüz kızartıcı bir tutum sergileyerek, bu vahşeti durdurmaya çalışmamış olmasını da üzüntüyle karşılamaktadır.

Bu düşüncelerle Alman Parlamentosu, zor şartlar altında kendi hükümetlerine sözlü ve fiili olarak, Ermeni kadın, erkek ve çocukları kurtarmak için karşı çıkmış olan Alman ve Türklerin çabalarına da saygı göstermektedir. Özellikle Ermenilerin hayatta kalabilmeleri için enerjik ve etkili bir mücadele sergilemiş olan Dr. Johannes Lepsius'un ortaya koyduğu eser, Ermeni, Alman ve Türk halkları arasındaki ilişkilerin iyileştirilmesi yönünde hizmet etmeli ve unutulmaktan alı konulmalıdır.

Bir halkın kendi tarihinin karanlık sayfaları arkasında durmasının ne denli zor olduğunu, Alman Parlamentosu kendi derin tecrübelerine dayanarak çok iyi bilmektedir. Alman Parlamentosu barışmanın sağlanması için en önemli temel etkenlerden birinin de geçmişiyile samimi bir şekilde yüzleşmek olduğuna kesinlikle inanmaktadır. Bu özellikle Avrupa'nın geçmişi yâd etme kültürü çerçevesinde her milli tarihin karanlık sayfalarının etraflıca tartışılmasına dayanmaktadır.

Bu bağlamda bakıldığında Alman Parlamentosu, o dönemde Osmanlı Devleti'nde vuku bulmuş olayların bugün Türkiye'de geniş çaplı tartışılmadığını ve Türk tarihinin bu dönemlerini tartışmak isteyen bilim adamlarının ve yazarlarının cezai takibe uğradığı ve toplum önünde küçük düşecek şekilde iftiralara maruz kaldığını, üzülmeye müsade etmektedir. Ancak Alman Parlamentosu, yukarıda belirtilen Avrupa'nın geçmişini yâd etme kültürü çerçevesinde Türkiye'de pozitif gelişmeler olduğunu ve Türkiye'de konunun tartışılmaya başlandığını gösteren ilk belirtilerin de ortaya çıktığını görmektedir. Bunlara aşağıdaki örnekler verilebilir:

-Türkiye Büyük Millet Meclisi, Türk-Ermeni ilişkilerini ve Ermenilere yönelik işlenmiş olan cürümleri görüşmek üzere, Ermeni kökenli vatandaşlarını ilk defa görüşmeye davet etti.

-Viyana'da bir Türk-Ermeni kadınlar diyalogu gerçekleşti.

-Türk ve Ermeni tarihçileri arasında kurulan temaslar belge değişiminin gerçekleşebilmesi için zemin oluşturdu.

-Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Ermeni Patriği Mesrob ile birlikte İstanbul'da ilk Ermeni müzesini açtı ve Türk-Ermeni tarihçilerinden oluşan iki taraflı bir komisyonun kurulması önerisini kamuoyuna açıkladı.

Ancak bütün bunların yanı sıra, uluslararası tanınmış Türk bilim adamlarının 25-27 Mayıs 2005 tarihleri arasında İstanbul'da düzenlemek istedikleri Ermeni konferansının Adalet Bakanlığı tarafından engellenmesi ve Türk hükümetinin politikalarına aykırı olarak bu konferansı düzenlemek isteyen bilim adamlarının "Türk milletini arkadan hançerleyenler" olarak saptırılması, Alman Parlamentosunu derinden endişelendirmiştir. Başbakan Erdoğan'ın, Türk ve Ermeni tarihçilerinden oluşacak bir tarih komisyonu kurma önerisi ise ancak özgür ve açık bir bilimsel tartışma ortamı sağlandığında başarılı olacaktır.

Ermeni halkına karşı işlenmiş olan cürümlerde sorumluluğu bulunan Almanya da, bu aşamada üzerine düşen görevleri yerine getirmeye hazırdır. Bu bağlamda Almanya, geçmişten gelen engellerin aşılarak kucaklaşmanın ve karşılıklı etkileşimin yolunun açılmasına ve Türk-Ermeni yakınlaşmasına destek vermektedir.

Her şeyden önce, Almanya'nın iki büyük kilisesi uzun zamandan beri, Türkiye'den gelen Ermenilerin uyum sağlamalarını desteklemektedirler. Almanya'da ortaya çıkmış olan Ermeni cemaatine bir araya gelme ve geçmişi yâd etme olanakları sunulmaktadır. Bu noktada Türkiye'den gelmiş ve Almanya'da yaşayan Müslümanlara geçmişte yaşananları hatırlatarak barışma zemini oluşturmaya çalışmak önemli bir sorumluluktur.

Bu tarihi olayların tartışılması günümüz için de anlam taşımaktadır. Bugün Türkiye Cumhuriyeti ile Ermenistan Cumhuriyeti arasında ilişkilerin normalleşmesi gelecekte bütün bölgeyi ilgilendiren bir konudur. Bu noktada acilen yapılması gereken ise, her iki tarafın da Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Organizasyonu'nun (OSZE) kıstaslarına uygun olarak güven artırıcı önlemler almasıdır. Örneğin Türkiye'nin sınır kapısını açması, Ermenistan'ın tecridine son verebilir ve diplomatik ilişkilerin başlatılmasına zemin hazırlayabilir.

Almanya bugün, özellikle Türkiye'nin Avrupa Birliği'nin komşusu olması itibarıyla ve tarihten gelen Alman-Türk-Ermeni ilişkilerinin kendisine vermiş olduğu rolle bu konuda üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmek istemektedir. Bundan amaç, Türkiye ile Ermenistan arasındaki ilişkilerin normalleştirilmesinde, iyileştirilmesinde ve Kafkasya bölgesinde istikrarın sağlanmasında yardımcı olmak ve katkıda bulunmaktır.

Ayrıca geçmişi yâd etme kültürüne Almanya'nın eyaletleri de katkıda bulunabilir. 20. yüzyılda yaşanan etnik çatışmaların bir bölümü olan Ermenilerin göç ettirilme ve yok etme konularıyla yüzleşmek, Almanya'da da eğitim politikalarının önemli bir vazifesidir.

Bu konuyla ilgili olarak, Alman Parlamentosu, Alman hükümetinden aşağıdaki hususları talep etmektedir:

-Türkler ile Ermeniler arasındaki ilişkilerin düzeltilmesinde, uzlaşımın sağlanmasında ve tarihte kalmış olan suçlarla hesaplaşmada yardımcı olunması,

-Türk Parlamentosu, hükümeti ve halkının, Ermeni halkına karşı gerek tarihte vuku bulmuş olayları ve gerekse günümüzdeki politikalarını şartsız tartışması için çaba harcanması,

-İçinde Türk ve Ermeni bilim adamlarının yanı sıra uluslararası uzmanlarında yer aldığı bir tarihçiler komisyonunun oluşturulmasına yardımcı olunması,

-Konuyla ilgili sadece Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalmış arşiv belgelerinin değil, Alman Dışişleri Bankalığı Arşivi tarafından kopyaları Türkiye'ye verilmiş olan Alman belgelerinin de araştırmacılara açılması için destek verilmesi,

-İstanbul'da toplanması planlanan, ancak devletin baskısı nedeniyle ertelenen konferansın toplanabilmesi için gerçekten çaba harcanması,

-Özellikle Ermenilerin kaderi ile ilgili olayların, Türkiye'de özgürce tartışılmasını sağlayacak ortamın hazırlanması için çaba harcanılması,

-Türkiye ile Ermenistan arasındaki devletlerarası ilişkilerin normalleşmesinde yardımcı olunması.
Berlin, 15 Haziran 2005.²⁹

Alman Parlamentosu'nun almış olduğu bu kararın gerek başlığına gerekse içeriğine baktığımızda, parlamentonun amacının “Türkler ve Ermeniler arasında barışın sağlanmasına” katkıda bulunmak olduğu açıkça ifade edilmiştir. Ancak, karar metninin içeriğine bakıldığında neredeyse metnin tamamen Ermeni tarafının tezlerini savunduğu görülmektedir. Her şeyden önce metnin ilk paragrafında “Ermeni halkının yaşadığı şiddet, ölüm ve sürgün...” den bahsedildikten sonra, “Gençtürkler hükümetinin, Anadolu'daki Ermenilerin neredeyse tamamını yok etmeye yönelik cürümleri...” peşinen kabul edilmiş; ama Birinci Dünya Savaşı esnasında veya öncesinde Ermeniler tarafından şiddete veya ölüme maruz kalmış Türklerden ve Anadolu'da yaşayan diğer halklardan bahsedilmemektedir. Zira Birinci Dünya Savaşı esnasında sadece Ermeniler değil, Osmanlı Devleti'ndeki bütün halklar savaştan nasibini almıştır. Şayet bu karardan amaç, Türkler ile Ermeniler arasında barışın sağlanması ise o zaman savaş ortamının oluşturduğu konjonktürde Ermeni ve Türklerin veya Kürtlerin karşılıklı birbirine vermiş olduğu ölümlerden ve zararlardan bahsedilmeliydi. Zira “geçmişî yâd etme” kültürü bilimsel tarihin gerçekleriyle örtüştüğü oranda toplumlar arasındaki barışa katkıda bulunabilir. Geçmiş günümüzün siyasi kaygıları ve ulusal çıkarları doğrultusunda ele alındığı takdirde uluslararasıdaki düşmanlıkları artıracak gibi tarih bilimini de egemen güçlerin bir aracı durumuna getirebilir. Dolayısıyla Alman Parlamentosu Türkler ile Ermeniler arasında bir barışın sağlanması için çaba harcamak istiyorsa, 1915 olayları hakkında aldığı karar sadece Ermeni tezlerini içeren bir metin olmamalıydı; Türk tezlerinin de yer aldığı bir metin üzerinde uzlaşılmalıydı.

Ayrıca, Alman Parlamentosu, barışmanın sağlanması için en temel etmenlerden birinin de “geçmişîyle samimi bir şekilde yüzleşmek olduğuna” vurgu yapmakta ve bunun ne denli zor olduğunu, Almanların kendi derin tarihi tecrübeden bildiklerini de ifade etmektedir. Burada “Almanların kendi tarihlerinden bildikleri” ile Hitler döneminin faşist Almanyası kast ediliyor olmalıdır ve Alman parlamentosu, Almanların Hitler dönemindeki tarihleriyle zorda olsa samimi bir şekilde yüzleştiklerini düşünmektedir. Bu bağlamda Alman parlamentosu 1915 olaylarının Türk kamuoyunda, ancak baskılardan uzak ve şeffaf bir şekilde tartışılması ile Türkiye'nin tarihi ile yüzleşmiş olacağını düşünmektedir. Aslında bu bağlamda, “Türkiye Büyük Millet Meclisi, Türk – Ermeni ilişkilerini ve Ermenilere yönelik işlenmiş olan cürümleri görüşmek üzere, Ermeni kökenli vatandaşlarını ilk defa görüşmeye davet” etmek veya “İstanbul'da ilk Ermeni müzesini” açmak gibi bazı adımlar atmıştı; ancak bunlar yetersizdi. Türk-Ermeni ilişkilerinin normalleşmesi için Türkiye'nin neler yapması gerektiği somut olarak bu karar metninin sonuna eklenmiştir ki, bu da Türkiye'nin Ermeni tezlerini kabul etmesi anlamına gelmektedir. Fakat Ermenilerin neler yapması gerektiği konusunda somut hiçbir önere kararda yer almamaktadır.

Her ne kadar Alman Parlamentosu'nun almış olduğu karar metninin hiçbir yerinde “soykırım” kavramı kullanılmamış olsa da Gençtürklerin Birinci Dünya Savaşı esnasında “Ermenilerin neredeyse tamamına yönelik cürümlerinden” açık bir şekilde bahsedilmekte ve Türklerin bu dönemde insanlık suçu işledikleri ifade edilmektedir. Savaş esnasında iki halk

²⁹ Bu kararın Almanca metni için bkz. <http://dip21.bundestag.de/dip21/btd/15/056/1505689.pdf>. Ayrıca Alman Parlamentosu'nun bu karar metni ve değerlendirmesi için bkz. Şeref Ünal, *Uluslararası Hukuk Açısından Ermeni Sorunu*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2011, s. 288 vd.

arasında cereyan etmiş olan olaylardan bir tarafı tamamen suçlu, diğer tarafı ise masum göstererek bu iki halkı barıştırmaya katkıda bulunmak mümkün değildir. Tam tersine, Alman Parlamentosu'nun Ermenilerin tezlerini tamamen kabul edip, Türk tezlerini görmemezlikten gelmesi taraflar arasındaki nefreti daha da artıracaktır. Zira Türkler dikkate alınmadıklarını düşüneceklerdir. Hâlbuki karşılıklı barışma ve normalleşmenin sağlanabilmesi için Türklerden beklendiği kadar, Ermenilerden de tarihleriyle yüzleşmeleri beklenmelidir.

Alman Parlamentosu'nun kabul etmiş olduğu bu kararın gerekçesi de yazılmıştır. Gerekçede, 24 Nisan 1915 tarihinde Osmanlı Devleti'nin yöneticileri olan Gençtürklerin emri ile Ermeni politikacılarının ve elitlerinin tutuklanıp Anadolu içlerine sürgüne gönderildiği ve bunların büyük bir kısmının öldürüldüğü ifade edilmekteydi. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde askere alınmış olan Ermenilerin önemli bir kısmının “amale taburlarında” kullanıldığı ve öldürüldüğü, yine aynı şekilde tehcire zorlanan Ermenilerin ölüme mahkûm edildiği kararın gerekçesinde yer almaktadır. Tehcirde ve toplu öldürmelerde ölen Ermenilerin sayısının tarafsız tarihçiler tarafından bir milyondan fazla olarak belirtildiği de aynı şekilde ifade edilmektedir.

Kararın gerekçesinde dikkat çeken önemli bir nokta da Hıristiyan Ermenilerin yok edildiğini, ayrıca Keldani ve Arami gibi Osmanlı Devleti'ndeki diğer Hıristiyan grupların da katliamlara maruz kaldığının iddia edilmesidir. Bu iddia bir adım daha ileri götürülerek Anadolu'daki Hıristiyanlardan boşalan yerlere Kürtlerin ve Balkanlardan göç eden Müslümanların yerleştirildiği ifade edilmektedir. Öyle anlaşılıyor ki, Alman Parlamentosu Ermenilerin, Hıristiyan olmalarına ve diğer Hıristiyan gruplar olan Keldani ve Aramilere vurgu yapmaktadır. Aslında “Ermeni Mesele” uluslararası boyut aldığı Berlin Kongresi'nden itibaren Batılı devletlerin gözünde, Osmanlı topraklarında yaşayan Hıristiyanların meselesi olarak görülmüştür. Zira Hıristiyan misyonerler meseleyi din şablonu içerisinde ele alarak kamuoylarına sunuyorlardı. Dolayısıyla Batılı misyonerler nezdinde Ermeniler, herhangi bir millet olmaktan öte, Hıristiyanlığı kabul eden ilk milletlerden biri olma özelliğine sahiptiler. Bu nedenle olmalıdır ki, Alman Parlamentosu kararında Johannes Lepsius'a atıfda bulunmakta ve gerekçesinde de Keldani ve Aramilere vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla bizim bu yazı çerçevesinde vurgu yaptığımız, Ermeni meselesinin Alman kamuoyuna yansıma ve algı şeklinin önemi bir kere daha karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç

Alman Parlamentosu'nun, parlamentoda mevcut bütün partilerin desteği ile 15 Haziran 2005'te kabul edilen “1915 yılında Ermenilerin tehcir ve katledilmesini hatırlama ve anma – Türkler ve Ermeniler arasında barışın sağlanmasına Almanya katkıda bulunmak zorundadır” başlığını taşıyan önergesi, Türkler ile Ermeniler arasındaki barışın sağlanmasına katkıda bulunmaktan uzaktır. Zira bu karar Ermeni tezlerini savunurken, Türk tezlerini görmemezlikten gelmektedir. Karar metninde “soykırım” kelimesi geçmemektedir ancak soykırım anlamına gelecek cümleler mevcuttur. Şayet Türkler ile Ermeniler arasında barış isteniyorsa, Türk tarafının tezleri de dikkate alınmalı ve Ermeni tarafının yapması gerekenler de somut bir şekilde belirtilmelidir.

Aslında Ermeni Meselesi uluslararası bir boyut aldığı Berlin Kongresi'nden itibaren Alman ve Avrupa kamuoyuna genellikle Ermeni kaynaklardan aktarılmıştır. Zira Osmanlı Devleti toprakları üzerinde vuku bulan Ermeni olaylarına ilişkin haberlerin çoğunluğu, ya o dönemde Batılı ülkelerin kendi Konsolosluk ve Büyükelçiliklerinden gelen raporlara, ya da bu olayları yaşamış Ermenilerin anlatılarına dayanmaktaydı. Bu Konsolosluk ve Büyükelçilik

raporlarının dayandığı kaynaklar ise, ekseriyetle Doğu ve Güney Doğu Anadolu'da faaliyet gösteren Hıristiyan misyonerlerin söylemlerinden oluşuyordu. Dolayısıyla da Ermeni olaylarına ve Ermeni tehcirine “din gözlüğü” ile bakılıp, olaylar “din kardeşliği” şablonuna yerleştirilmek isteniyordu. Bu durum Ermeniler için özellikle önemli idi. Zira Alman misyonerleri nezdinde Ermeniler, herhangi bir millet olmaktan öte, Hıristiyanlığı kabul eden ilk milletlerden biri olma özelliğine sahiptiler. Onun için de Alman Parlamento Kararı'nın gerekçesinde Ermeniler ile birlikte Anadolu'nun kadim Hıristiyan halkı olarak görülen Aramiler ve Keldaniler de zikredilmiştir.

Ermenilerin Anadolu'nun eski Hıristiyan halklarından olması, İtilaf Devletleri'nin de propaganda malzemesi olmuştur. Nitekim İngiltere ve Fransa, başlattıkları yoğun bir propaganda ile, İttihat ve Terakki ileri gelenlerinin kendi toprakları üzerinde yaşayan Hıristiyanları yok ederek, savaştan sonra sadece Müslümanlardan oluşan bir devlet kurmayı hedeflediklerini ileri sürüyorlar, böylece bu savaşta tarafsız kalmış olan Hıristiyan Avrupa devletlerini ve özellikle de henüz Birinci Dünya Savaşı'na girmemiş olan Amerika Birleşik Devletleri'ni kendi saflarında savaşa sokmayı hedefliyorlardı. Böylece, Osmanlı Devleti'nin Sevk İskân Kararı “mazlum Hıristiyan Ermenilerin kıyımı ve sürülmesi” olarak çok daha farklı boyutlarda dünya kamuoyunda ve Almanya'da karşılık bulmuştur.

KAYNAKÇA

1. Arşivler

- 1.1. Politisches Archiv des Auswärtiges Amt (PA-AA), Berlin
 - Der Weltkrieg*, 11d secr., Bd. 3. Eine Lösung der armenischen Frage, Konstantinopel, 04. 01. 1915.
 - Türkei 183*, Bd. 37, R 14086, Pera, den 7. Juli 1915.
 - Türkei 183*, Bd. 38, R 14087, Damaskus, 29. August 1915.
 - Der Weltkrieg Nr. 11d*. Die armenische Bewegung. 22 März 1915.
 - Türkei 183*, Bd. 38, R 14087, Potsdam, 22.6.1915.
- 1.2. Geheimes Staatsarchiv preussischer Kulturbesitz-Berlin (GStA),
 - Gesandtschaft in Hamburg*, Nr. 369, s. 130 – 133.
 - Gesandtschaft in Hamburg*, Nr. 369, s. 186-190.
- 1.3. Bundesarchiv (BA), Berlin
 - Auswärtiges Amt (AA), Nr. 2458/9, Potsdam, den 29 Juli 1915.

2. Yayınlanmış Eserler

- Barth, Hans, *Türk Savun Kendini* (Çeviren: Selçuk Ünlü), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1988.
- Bayur, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılâbı Tarihi., 1914-1918 Genel Savaşı, 1915-1917 Vuruşmaları ve Bunların Siyâsal Tepkileri*, C. III Kısım III, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.
- Bihl, Wolfdieter, *Die Kaukasus-Politik der Mittelmächte. Ihre Basis in-der Orient-Politik und Ihre Aktionen 1914-1917*, C. I, Hermann Böhlau Nachf., Wien-Köln-Graz 1975.
- Çalık, Ramazan, *Alman Kaynaklarına Göre II. Abdülhamid Döneminde Ermeni Olayları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.

Çolak, Mustafa, “Hans Barth’ın ‘Türk Kendini Savun’ Adlı Eserine Göre Ermeni Meselesinin Doğuşu ve Avrupa”, *Hoşgörüden Yol Ayırımına Ermeniler* (Yayına Hazırlayanlar: M. Metin Hülügü-Şakir Batmaz...), C. 3, Erciyes Üniversitesi – Nevşehir Üniversitesi II. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Sempozyumu (EUSAS-II), Erciyes Üniversitesi Yayını, Kayseri 2009, s. 233-251.

Çolak, Mustafa, “Kaynak Kritiği ve Tehcir Olayında Belge Tahriyatı –Johannes Lepsius Örneği- (üç belge ile birlikte)”, *Belleten*, C. 66, S. 247 (Aralık 2002), s. 967-985.

Goltz, Freiherr von der, “Die spionage in der Türkei”, *Die Weltkriegsspionage*, Münih 1931.
Max Freiherr von Oppenheim, *Die Nachrichtensaal-Organisation und die Wirtschaftliche Propaganda in der Türkei*, Berlin 1917.

Guse, Felix, *Die Kaukasusfront im Weltkrieg*, Leipzig 1940.

Guhr, Hans, *Als türkische Divisionskommandeur in Kleinasien und Palästana*, Berlin 1937.

Hopman, Albert, *Das Kriegstagebuch eines deutschen Seeoffiziers*, Berlin 1925.

Kılıç, Selami, *Ermeni Sorunu ve Almanya, Türk-Alman Arşiv Belgeleriyle*, Kaynak Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2007.

Kılıç, Selami, “Ermeni Dostu Olarak Tanınan Bir Alman Din Adamı Dr. Johannes Lepsius”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XVII, S. 51 (Kasım 2001), s. 585-603.

Nicolai, Walter, *Geheime Mächte Internationale Spionage und ihre Bekämpfung im Weltkrieg*, Leipzig 1924.

Özgül, Cem, *Der Mythos Eines Völkermordes*, Önel Verlag, Köln 2006.

Treue, Wilhelm, “Max Freiherr Von Oppenheim. Der Archäologe und die Politik”, *Historische Zeitschrift* 209 (1969), s.37-74.

Ünal, Şeref, *Uluslararası Hukuk Açısından Ermeni Sorunu*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2011.

3. İnternet

<http://dip21.bundestag.de/dip21/btd/15/056/1505689.pdf> (20.06.2010)